

УДК 343.211

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНИВ НЕЗАКОННЕ ПРОВОДЕННЯ АБОРТУ

Поставника проблеми. Виносячи обвинувальний вирок з призначенням покарання, суд вирішує питання, пов'язане з індивідуалізацією покарання. Здійснити цю індивідуалізацію неможливо без урахування особливостей особи злочинця, його соціальної сутності. Така цікавість до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є не випадковою, адже без конкретних знань про особу того, хто вчинив кримінально-протиправне діяння, неможливо не лише призначити покарання, але й указати істотні детермінаційні чинники, що зумовили кримінально-протиправну поведінку, запропонувати обмірковані та зважені шляхи протидії такому негативному соціальному явищу, як кримінальна протиправність у цілому, та окремим видам кримінальних правопорушень.

Мета статті – дати опис основних ознак характеристики особи правопорушника, яка вчинила незаконне проведення абортів (ст. 134 КК України)

Виклад основного матеріалу. Залишаючи осторонь критичний аналіз численних поглядів щодо змісту та співвідношення таких категорій, як «суб'єкт кримінального правопорушення», «особа правопорушника», «особа винного» та «особа, що вчинила кримінальне правопорушення», зауважимо, що у дослідженні особливостей людини, яка вчинила незаконний аборт, використовуватимемо кримінально-правову термінологію, а саме «особа злочинця». Разом із тим, щоб бути послідовними у виявленні особливостей особи, винної у проведенні незаконного абортів, уявляється логічним деяке «запозичення» напрацювань кримінологічної науки щодо структури особи злочинця. Це питання є достатньо розробленим у кримінології, хоча наразі спроби сконструювати якусь універсальну, абсолютно «істинну», визнану всіма кримінологами структуру такої особи досі не увінчалися успіхом.

У контексті досліджуваної проблеми доцільно зіставити поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» та «особа злочинця». Акцентуючи на цьому увагу, зауважимо, що категорії «суб'єкт кримінального

правопорушення» та «особа злочинця» мають певні відмінності та схожості.

По-перше, категорія «суб'єкт кримінального правопорушення» має суто правову природу, а категорія «особа злочинця» традиційно вважається соціально-правовою категорією. За обсягом категорія «особа злочинця» є значно ширшою, ніж категорія «суб'єкт кримінального правопорушення».

По-друге, ознаки суб'єкта кримінального правопорушення є лише частиною такої групи ознак правопорушника, як кримінально-правові властивості, причому особливістю кримінально-правового підходу є те, що у системі координат «особа злочинця» та ж сама ознака може зараховуватися як до групи соціально-демографічних, так і до групи кримінально-правових ознак. Наприклад, висловлене стосується віку особи, а у деяких випадках статі особи (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини).

Структура особи злочинця надає можливість дослідити особу як цілісну систему, що утворюється з низки взаємопов'язаних елементів. Такими елементами структури особи є індивідуальні властивості, якості тощо. Окремі елементи, що є схожими за своєю природою чи соціальним призначенням або механізмом проявів, у структурі особи традиційно заведено поєднувати у певні групи. Кількість таких груп у структурі особи злочинця, на думку різних учених, не є однаковою. Проте більшість науковців у структурі особи злочинця як основні структурні компоненти виділяють соціально-демографічну, кримінально-правову і морально-психологічну групи ознак¹. Саме цієї структури особи правопорушника і будемо дотримуватися під час розгляду особи злочинця, діяння якої пов'язано з незаконним проведенням абортів.

Отже, аналіз групи соціально-правових характеристик особи злочинця, яка містить у собі дані про стать, вік, громадянство, сімейний стан, освітній рівень, соціальне положення та матеріальне становище та рід занять, надає можливість на статистичному рівні встановити особливості демографічних показників, соціального походження та статусу, освітнього і культурного рівня правопорушника та визначити їх вплив на спрямованість кримінально-протиправної поведінки. При цьому слід зазначити, що ця група ознак і властивостей «особи злочинця» сама по собі не має криміногенної природи. Однак ці ознаки є пов'язаними з умовами формування і життєдіяльності цієї особи, різними її потребами й соціальними позиціями та визначають її місце у навколишньому середовищі.

За результатами дослідження встановлено, що більшість кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 134 КК, вчиняють жінки (90 %). Відповідно, на частку чоловіків припадає 10 %. Чим можна пояснити таке співвідношення чоловічої та жіночої кримінальної протиправності у цьому разі? Це пояснюється тим, що вагітні жінки найчастіше довіряють вирішувати свою «проблему» особам однієї з ними

¹ Михайлов А. Е. Некорисна насильницька злочинність та її попередження. Київ : Наукове видання, 1997. 152 с.

статі. Крім того, такою діяльністю (особливо у селищах) дуже часто займаються так звані бабки-знахарки.

Вивчення віку винних осіб надає можливість установити ступінь криміногенної активності різних вікових груп. Найактивнішою групою винних слід визнати осіб у віці від 40 до 50 років – 37 %. На вік від 20 до 30 років припадає 10 %, від 30 до 40 років – 19 %, від 50 до 60 років – 18 %; понад 60 років – 16 %. Характерними особливостями цього виду кримінального правопорушення є те, що його вчиняють представники різних вікових груп, та достатньо значний відсоток осіб літнього віку.

Відомо, що дуже важливим чинником, який впливає на поведінку особи, є родина. Щодо сімейного стану осіб, засуджених за ст. 134 КК України, встановлено, що 54 % винних на момент вчинення кримінального правопорушення були одружені, 25 % – у розлученні або неодружені, 21 % є вдовами. У 29 % всіх винних у проведенні незаконного абортів були неповнолітні діти. Сімейні стосунки, зі слів самих винних, можна охарактеризувати як нормальні, тобто такі, що відрізняються відсутністю серйозних внутрішніх сімейних конфліктів. Освітній рівень осіб, винних у незаконному проведенні абортів, має значні відмінності. Так, вищу освіту мають 24 % винних у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 134 КК, причому у більшості з цих осіб була саме медична освіта, яка, однак, не відповідала медичному профілю, що дає їм право займатися операціями з переривання вагітності. Середню і середню спеціальну освіту мають 76 % винних, з яких третина здобула медичну освіту. Неповна середня або лише початкова освіта не була зафіксована у жодної з винних осіб. Отже, можна констатувати, що більшість винних відрізняється наявністю освіти як такої.

Суспільно корисною працею на момент вчинення кримінального правопорушення займалися понад 61 % винних осіб, причому чимало з них – медичні працівники. Ще 5 % винних осіб навчалися у різних навчальних закладах, 34 % перебували на пенсії, 10 % – не працювали взагалі. Оскільки найчастіше таке кримінальне правопорушення вчиняється з корисливих мотивів, певну цікавість має аналіз доходу, отриманого від проведення незаконного абортів. У матеріалах більшості вивчених матеріалів досудової практики (65 %) відомості про це відсутні. Стосовно решти винних осіб зазначалося, що дохід, отриманий за переривання вагітності, становив від 10 до 25 відсотків середньої заробітної плати.

Є цікавим і аналіз взаємовідносин потерпілого з винною особою. Винна особа тією або іншою мірою знала вагітну жінку в 52 % випадків (знайомі за місцем проживання, роботи, навчання, спільного проведення дозвілля тощо). У 10 % потерпілих з винними був знайомий хтось із членів їх сімей. Ще 12 % правопорушників перебували з потерпілими у родинних стосунках (подружжя, інші ступені спорідненості). Раніше не були знайомі з потерпілими 26 % винних осіб. Отже, найчастіше проведенню незаконного абортів передувало певне знайомство (іноді заочне) потерпілої і винної

особи. А це означає, що про навички останньої у цій сфері медичної діяльності так чи інакше відомо оточенню.

За місцем проживання винні особи переважно є мешканцями невеликих населених пунктів – сіл, селищ міського типу і районних міст. Напевно, саме у географії вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 134 КК, полягає їх кримінологічна особливість.

Соціально-демографічна характеристика «особи злочинця» будь-якого виду суттєво доповнюється аналізом його кримінально-правових ознак, які стають предметом вивчення у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення. Це означає, що в особі законослухняної людини такі ознаки просто відсутні. Кримінально-правова характеристика «особи злочинця» містить необхідні відомості про вчинене кримінальне правопорушення (зокрема, наявність судимостей, обтяжуючих або пом'якшуючих обставин під час призначення покарання, мотивів кримінального правопорушення, способів, знарядь його вчинення тощо), що є значущими для правильної кваліфікації вчиненого та індивідуалізації покарання, яке визначається судом. Стосовно 86 % винних осіб, яким суд виніс вирок, вказівка на будь-які обтяжуючі або пом'якшуючі покарання обставини була відсутня. При цьому в інших вироків відзначалися лише пом'якшуючі обставини. Як пом'якшуючі покарання обставини враховувалося визнання винним своєї провини, у 33 % – щире розкаяння. Перша судимість була визнана пом'якшуючою покарання обставиною у 42 %. Позитивна характеристика винного фігурує як пом'якшуючий чинник у 16 %, сприяння винного розкриттю злочину – у 7 %, похилий вік винної особи – у 38 %, наявність у винного утриманців – у 10 %. У вироків суду не були зафіксовані такі пом'якшуючі обставини, як стан здоров'я винного, явка з повинною, вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих або сімейних обставин. Слід зазначити, що в 55 % випадках суд призначив покарання у вигляді позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України («Звільнення від відбування покарання з випробуванням»), звільнивши винних від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на один рік. Відповідно до вироків цієї категорії справ установлено, що ст. 69 КК України («Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом») судами до винних осіб не застосовувалася.

Особливістю кримінально-правової характеристики правопорушників є те, що незаконний аборт ними вчиняється одноосібно. Дані про вчинення таких злочинів групою осіб відсутні.

Вивчення «особи злочинця» здійснюється головним чином для виділення та оцінювання тих її властивостей, які породжують кримінально-протиправну поведінку, з метою її профілактики¹. Тому велике значення має аналіз морально-психологічної групи ознак у структурі особи

¹ Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

правопорушника. До цієї групи ознак належать соціально обумовлені індивідуальні особливості, психологічні процеси, система потреб, спрямованість особи, соціальні установки та орієнтації, моральні якості, знання, звички, досвід тощо¹.

Морально-психологічний портрет винних значною мірою відтворюється за відомостями, що містяться у характеристиках із місця проживання, роботи, навчання, проходження служби чи відбування покарання, а також за відомостями про спосіб життя особи, проведення нею вільного часу після роботи тощо. Хоча кримінальний закон указує на врахування цих обставин під час індивідуалізації покарання, однак у практиці слідчо-судових органів такі обставини недостатньо виявляються і враховуються. Найчастіше слідство і суд обмежувалися характеристикою з місця роботи винного і його місця проживання. Якщо звернутися до характеристик винних, які є в матеріалах кримінальних справ, порушених за незаконне проведення абортів, то побачимо, що 38 % винних у побуті та 31 % за місцем роботи характеризуються позитивно. Стосовно решти відомостей не отримано².

Під час вивчення морально-психологічних властивостей та якостей особи винного необхідно сконцентрувати увагу на аналізі морального образу мотиваційних особливостей поведінки, а також стану фізичного та психічного здоров'я. Учиненню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 134 КК України, не передувала будь-яка девіантна поведінка винної особи, яка проявлялася б в аморальному способі життя, вчиненні правопорушень та кримінальних правопорушень тощо. Навпаки, за місцем мешкання та роботи всі вони характеризувалися виключно позитивно. Отже, ці особи раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності й не були засуджені. У цілому моральний склад винних у вчиненні незаконного аборту не відрізняється від аналогічної характеристики будь-кого із законотриманих громадян. Як правило, всі винні дбали про свою родину, не відрізнялися аморальним способом життя, серед оточення мали певний авторитет. До того ж, якщо винні займалися медичною діяльністю, найчастіше вони характеризувалися як непогані фахівці. Іноді саме турбота про близьку людину змушувала винних вдаватися до незаконного аборту.

Для розуміння соціально-психологічної характеристики особи винного уявляються важливими також виявлення й аналіз мотивації діяння, що вчиняється з користі. Стосовно 67 % винних осіб вироком суду була прямо констатована наявність корисливого мотиву під час проведення незаконного аборту. Але офіційна думка слідчо-судових органів дещо розходиться з тим, як винні самі мотивують вчинений ними злочин. Так, чимало з них пояснили,

¹ Личность преступника / под ред. Кудрявцева В. Н. М. : Юрид. лит., 1975. 270 с.

² Черевко К. О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення аборту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 20 с.

що діяли після тривалих умовлянь з боку потерпілих, а тому вчинили аборт, порушуючи вимоги закону, виключно під своєрідним «тиском» потерпілої, жаліючи жінку та допомагаючи їй вирішити життєві проблеми, пов'язані з небажаною вагітністю. А гроші, що були запропоновані за вчинення абарту, це нібито звичайна практика подяки лікарям, яка існує сьогодні повсюди, не кажучи вже про платну медицину. Деякі винні навіть посилялися на недосконале законодавство, яке створює різні перепони у проведенні таких операцій. На думку винних, в останніх випадках єдиним способом отримати необхідний досвід було проведення так званих підпільних абортів.

Також, пояснюючи мотив учинення кримінального правопорушення, можна почути про тяжке особисте матеріальне становище, що нібито змусило займатися такими операціями. Тобто відсутність грошей на утримання родини з вини держави, як вважали винні, здатна виправдати чимало протиправних проступків. Усі ці відповіді винних свідчать про відсутність збігу справжніх мотивів, що спричинили вчинення кримінального правопорушення, та певне мотивування своїх дій з боку винних; про намагання облагородити свою кримінально-протиправну поведінку в очах оточення. Отже, будь-яких аномалій у характерологічних особливостях цих осіб не виявлено. Не можна не помітити, що свій відбиток на особу наклав, безперечно, факт засудження. Тому такі особи відрізнялися тривожністю, внутрішньою напругою, ізольованістю, відчуженістю тощо. Дійсно, під впливом таких несприятливих подій у житті людини, як засудження, а до цього, можливо, смерть потерпілої, відбувається перебудова всієї морально-психологічної системи особи винного, що треба враховувати під час призначення покарання за вчинене.

Морально-психологічний портрет винного може визначатися, зокрема, і такою схильністю, як зловживання алкогольними або наркотичними речовинами. Треба зауважити, що не встановлено жодного випадку такої залежності. Винні особи характеризуються переважно помірним уживанням алкоголю або повною відмовою від нього. Ставлення винних осіб до вчиненого кримінального правопорушення характеризується так: 94 % винних, які вчинили незаконний аборт, цілком визнали себе винними, 6 % осіб частково визнали свою провину.

Висновок. Кримінологічне дослідження дозволило зробити висновки про те, що «особа злочинця» у зазначеному кримінальному правопорушенні не має будь-яких особливостей, які принципово характеризували б її як невинуватий тип правопорушника. Разом із тим знання про особу правопорушника у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 134 КК, є необхідним для визначення найбільш ефективних засобів викриття та запобігання цим кримінальним правопорушенням, здійснення індивідуальних превентивних заходів та прогнозування поведінки окремих осіб, які можуть вдаватися до незаконного проведення абортів.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2021

Кирилл Александрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

**ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА, СОВЕРШИВШЕГО НЕЗАКОННОЕ
ПРОВЕДЕНИЕ АБОРТА**

Вынося обвинительный приговор при назначении наказания, суд решает вопрос, связанный с индивидуализацией наказания. Осуществить эту индивидуализацию невозможно без учета особенностей личности преступника, его социальной сущности. Такой интерес к лицу, совершившему уголовное преступление неслучаен. Ведь без конкретных знаний о личности того, кто совершил уголовно-противоправное деяние, невозможно не только назначить наказание, но и указать существенные детерминационные факторы, обусловившие уголовно-противоправное поведение, предложить обдуманное и взвешенное средство противодействия такому негативному социальному явлению, как уголовная противоправность в целом и отдельных видов уголовных преступлений.

Ключевые слова: аборт, незаконный аборт, особа преступника, субъект преступления.

Kyrylo O. CHEREVKO,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

OFFENDER'S PERSONALITY WHO COMMITTED ILLEGAL ABORTION

The court decides the issue related to the individualization of punishment when passing a guilty verdict while imposing a punishment. The implementation of this individualization is impossible without taking into account the characteristics of the offender's personality, his social essence. Such interest in a person who has committed a criminal offense is not accidental. Without specific knowledge about the personality of the one who committed a criminal offense, it is impossible both to impose a punishment and to indicate significant determinative factors that led to a criminal behavior, to suggest deliberate and balanced ways of counteracting such a negative social phenomenon as criminal wrongfulness in general and certain types of criminal offenses.

Key words: abortion, illegal abortion, offender's personality, subject of a crime.